

مقاله پژوهشی

آسیب های اجتماعی در وصیت نامه امام خمینی (ره) و توصیه های فقهی مقابله با آنها

سیف الله کریم زاده^۱، عباسعلی حیدری *^۲، محمود قیوم زاده^۳، حسین خسروی^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۲۷

چکیده: پژوهش حاضر در صدد تبیین برخی از آسیبهای عارض شده بر جامعه و روابط بین الملل است که در وصیت نامه امام خمینی (ره) به آنها اشاره شده است و متعاقب آن به دنبال راهکارهای توصیه شده در فقه اسلامی با توجه به منابع آن (قرآن، روایات، عقل، اجماع) برای مقابله و معالجه آنها است. با عنایت به اینکه رویکرد اجتماعی و بین المللی وصیت نامه تاحدودی مغفول مانده است، لازم می داند که در این تحقیق بدان پرداخته شود. آسیب اجتماعی هرگونه مانعی است که به روند تکامل اجتماعی جامعه آسیب وارد کند. امام در ابتدا، دفاع از کشور را از اهم واجبات می داند و به وجود زنان و مردان مدافع وطن افتخار می کند. آموزش نظامی را ضروری می انگارد و برافزایش قدرت باز دارندگی کشور تاکید می نماید. اما مراکز فساد و فحشاء و انحطاط اخلاقی را خصوصاً به صورت سازمان یافته، آسیبی تحمیلی و ویرانگر بر نسل جوان می داند. در ادامه به آسیب اجتماعی دیگری به نام قانون گریزی می پردازد. او معتقد است که قانون اگرچه خوب و مبرقی باشد لکن به دست مجریان نا اهل که بیفتد اثر خود را از دست می دهد. امام خمینی به نقش سازنده خانواده در جامعه باور عمیق دارد و نقش تلویزیون و فیلمهای نامناسب را در تخریب باورهای زنان و مردان، مهم می پندارد و بر مراقبت نسل جوان در برابر فحشاء و انحرافات جنسی، تاکید می فرماید. بر اساس فرضیه این پژوهش، امام در وصیت نامه خود به آسیبهای اجتماعی پرداخته است و می توان در منابع فقه اسلامی برای مقابله با این آسیبها توصیه های مناسب را ارائه داد.

واژگان اصلی: آسیبهای اجتماعی، روابط بین الملل، وصیتنامه امام خمینی (ره) و توصیه های فقهی.

^۱ دانشجوی دکتری الهیات و معارف اسلامی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.
zadeh342@gmail.com

^۲ استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران. (نویسنده مسؤول).
aa-heidari@iau-arak.ac.ir

^۳ استاد تمام گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران.
maarefteacher@yahoo.com

^۴ استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.
hkhosravi88@gmail.com

مقدمه

یکی از نیازهای نسل کنونی، بخصوص جوانان که امید آینده انقلاب و نظام جمهوری اسلامی ایران هستند، این است که درک و دریافت درستی از تحولات سیاسی و اجتماعی صدساله اخیر ایران و جهان داشته باشند. این امر برآورده نمی شود مگر اینکه منابع، اطلاعات و تحلیل درست، صادقانه و علمی در مورد ایران و جهان در اختیار آنها قرار گیرد. جریانهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران بعد از مشروطیت و شناخت این جریانات کمک مهمی به این موضوع می نماید و باعث برخورد آگاهانه، هوشیارانه و سنجیده تر نسل جوان با این پدیده در حال و آینده خواهد شد و به آنها کمک خواهد کرد که در دفاع از انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن راه درست را انتخاب نمایند.

بدون تردید وصیت نامه سیاسی - الهی امام خمینی (ره) صحیفه معتبر و منشور جامع انقلاب اسلامی است که می تواند راهنمای مطمئن نسل برای رسیدن به آرمانها و اهداف انسانی و الهی آنها باشد. این متن قدسی در حقیقت یک دائرة المعارف سیاسی، تاریخی، مذهبی و فرهنگی است که حاصل نزدیک به یک قرن تجربه زندگی فقیهی مجتهد و آگاه است. یادگار فقید حضرت امام، قبل از سفر روحانی و پیوستن به پدر گرامی اش نوشته بود: «برگ برگ نوشته ها و سخنان امام، یادآور رنجهای طولانی و مبارزه سخت و شکننده آن حضرت با موانع و کج اندیشیهاست... حقائق و وقایعی که در متن حادثه ها و بحرانهای سهمگین تاریخ گذشته انقلاب اسلامی، بر زبان و قلم رهبر انقلاب جاری گردیده است و از این رو بحق، راهنمای عمل کسانی است که از این پس راه امام را می پیمایند. وصیت نامه، منشور انقلاب اسلامی و تاریخیچه مستند مردمی ترین و اصیل ترین قیام موفق در عصر ماست». (کوثر شرح وقایع انقلاب اسلامی، جلد ۱، افزای از مقدمه، ص ۵۴)

در مورد اندیشه های امام، تعداد زیادی از پژوهشگران و ارباب تحقیق داد سخن داده اند که مؤسسه وزین تنظیم و نشر آثار نسبت به جمع آوری و نشر آنها اهتمام ورزیده است. اما تعدادی قابل توجه از این تحقیقات حول محور وصیتنامه ایشان انجام شده است. از جمله: بررسی ابعاد تربیتی و وصیت نامه سیاسی - الهی امام خمینی توسط آقای سید کمال واعظی از دانشگاه امام صادق (ع) است. پژوهشگر در این تحقیق معتقد است که بخش قابل توجهی از وصیت نامه به مسائل تربیتی مربوط است. تا جایی که سه مورد از تذکرات امام یعنی ۱۵ درصد آن مرتبط با تعلیم و تربیت است. این تحقیق توسط مؤسسه تنظیم و نشر آثار در سال ۱۳۷۴ چاپ و منتشر شده است. مورد دیگر، شرحی بر وصیتنامه امام خمینی اثر آقای احمد آذری قمی است که توسط انتشارات دارالعلم قم در سال ۱۳۷۲ منتشر شده است. در این

اثر نویسنده، ابعاد سیاسی و حکومتی وصیت نامه را مطمح نظر قرار می‌دهد و می‌نویسد: برخی دوستداران امام، وی را کاشف ولایت مطلقه فقیه می‌دانند. درحالی‌که با این کار، فقاهت ایشان را که دارمی کند و به جای تمجید، انتقاد می‌کنند و مثل نهضت آزادی، ولایت مطلقه فقیه را بدعت امام به حساب می‌آورند. درجالی که به نظر شارح، ولایت فقیه چیزی است که همه انبیاء و پیشوایان مذهب علیهم السلام بدان قائل بوده‌اند. در پژوهشی دیگر با عنوان «منشورماندگار» که در شماره ۳۵ مجله «نامه جامعه» قم در سال ۱۳۸۶ به چاپ رسیده است، آقای محمودلطیفی، بیشتر به هشدارها و تذکیرهای امام در وصیت نامه پرداخته است. ایشان در شرح بند دوم وصیت نامه می‌نویسد: آنچه درمقابل با اسلام اتفاق می‌افتد، یک توطئه است نه یک شبهه علمی و یا تحلیل تاریخی و یا اجتماعی و یا در حوزه فلسفه دین. اما در پژوهشی با عنوان «درنگی در وصیت‌نامه سیاسی- الهی امام بارویکردی آسیب شناسانه» که در پرتال پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار در سال ۱۳۹۳ درج گردیده است، نویسنده بر اساس نگرشی آسیب شناسانه به دنبال بازشناسی موضوعی رؤس و رهنمودهای امام بخصوص در زمینه آسیب شناسی جامعه اسلامی و خطرهای پیش روی آن می‌باشد. برخی پژوهشگران هم ضمن تشریح وصیت نامه از ذوق هنری در تبیین آن بهره برده‌اند. نظیر کتاب «صحیفه منظوم» اثر نگارنده که وصیت نامه را در قالب شعر پارسی عرضه کرده است. این اثر در سال ۱۳۸۸ توسط انتشارات دارالفکر قم منتشر شده است. با این توضیحات تاکنون پژوهشی با این عنوان انجام نشده است. این تحقیق در صدد تبیین برخی از آسیبهای عارض شده بر جامعه است که در وصیت نامه امام خمینی (ره) به آنها اشاره شده است و متعاقب آن به دنبال جستار توصیه‌ها و احیاناً راهکارهای توصیه شده در فقه اسلامی با توجه به منابع آن (قرآن، روایات، عقل، اجماع) برای مقابله و معالجه آنهاست.

تبیین مسأله

در حال حاضر شخصیت، افکار و بارقه‌های وجودی امام خمینی را در میراث معنوی او یعنی وصیت نامه سیاسی- الهی اش بهتر می‌توان مشاهده کرد. چرا که خود او در پایان وصیت نامه تذکر داده است که: «هرچه به من نسبت داده شده یا میشود مورد تصدیق نیست مگر آنکه صدای من یا خط و امضای من باشد یا تصدیق کارشناسان یا در سیمای جمهوری اسلامی گفته باشم». اما وصیت نامه ایشان یک میراث معنوی حکومتی و منشور زمامداری برای مردم و مسئولین است. نگارنده این سطور که توفیق به نظم کشیدن وصیت نامه امام تحت عنوان «صحیفه منظوم» را دارد، برای این منظور چندین بار متن آن را مطالعه کرده است و لذا آن را حاوی صدها نکته سیاسی، عرفانی، فرهنگی و اخلاقی می‌

داند. اما در بین همه فرازهای آن، متوجه نکته ای مکتوم و نادیده شده است که پرداختن بدان، نیاز جدی جوامع بخصوص نسل جوان است. آسیبهای اجتماعی فراواندولی برخی از آنها وقتی از زبان و بیان امام به عنوان یک فقیه مردم شناس و جامع شرایط مطرح می گردد، مشاعر و عواطف هر محقق را تحریک می کند تا نسبت به آنها حساسیت نشان دهد. به عنوان مثال بحث حاکمیت قانون و التزام به آن مسأله مهم جامعه بشری است. رهبری که بنابه نقل، در زمان اقامت در فرانسه، به دلیل اینکه ذبح گوسفند برخلاف مقررات آن کشور در منزل انجام شده است، از گوشت قربانی استفاده نمی کند، جادارد که وقتی در وصیت نامه خود به قانونگرایی اشاره می کند، همه به دنبال تبیین و ترویج آن باشند. از سوی دیگر باید بعد از شناسایی این آسیبهای اجتماعی، به دنبال رفع آنها و پیدا کردن نسخه علاج بود. فقه اسلامی که ملهم از وحی الهی است راه علاج همه این آسیبها را در متون خود اعم از قرآن و روایات دربردارد. لذا این پژوهش در صدد است که ضمن شناسایی آسیبهای اجتماعی مطرح شده در وصیت نامه سیاسی- الهی امام خمینی (ره)، توصیه ها و راهنماییهای فقهی را برای علاج آنها ارائه نماید.

آسیب اجتماعی چیست؟

آسیب در لغت به معنی: زخم، صدمه، رنج، آفت، بلا، آزار، زیان و ضرر آمده است و در اصطلاح، آسیب اجتماعی عبارت است از مطالعه و شناخت ریشه بی نظمی های اجتماعی. در واقع، «آسیب شناسی اجتماعی» مطالعه و ریشه یابی بی نظمی ها، ناهنجاری ها و آسیب هایی نظیر بیکاری، اعتیاد، فقر، خودکشی، طلاق و ... همراه با علل و شیوه های پیشگیری و درمان آن ها و نیز مطالعه شرایط بیمارگونه و نابسامانی اجتماعی است. به عبارت دیگر، مطالعه خاستگاه اختلال ها، بی نظمی ها و نابسامانی های اجتماعی، «آسیب شناسی اجتماعی» است؛ زیرا اگر در جامعه ای هنجارها مراعات نشود، کج روی پدید می آید و رفتارها آسیب می بیند. یعنی، آسیب زمانی پدید می آید که از هنجارهای مقبول اجتماعی تحلفی صورت پذیرد. عدم پای بندی به هنجارهای اجتماعی موجب پیدایش آسیب اجتماعی است.

از سوی دیگر اگر رفتاری با انتظارات مشترک اعضای جامعه یا یک گروه یا سازمان اجتماعی سازگار نباشد و بیشتر افراد آن را ناپسند یا نادرست قلمداد کنند، کج روی اجتماعی تلقی می شود. سازمان یا هر جامعه ای از اعضای خود انتظار دارد که از ارزش ها و هنجارهای خود تبعیت کنند. اما طبیعی است که همواره افرادی در جامعه یافت می شوند که از پاره ای از این هنجارها و ارزش ها تبعیت

نمی‌کنند. افرادی که همساز و هماهنگ با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه و یا سازمانی باشند، «همنوا» یا «سازگار» و اشخاصی که برخلاف هنجارهای اجتماعی رفتار کنند و بدان‌ها پای بند نباشند، افرادی «ناهمنوا» و «ناسازگار» می‌باشند. در واقع، کسانی که رفتار انحرافی و نابهنجاری آنان دائمی باشد و زودگذر و گذرا نباشد، «کج‌رو» یا «منحرف» نامیده می‌شوند. این گونه رفتارها را انحراف اجتماعی و یا کج‌روی اجتماعی گویند.

آسیبهای اجتماعی فراوانند از جمله: اعتیاد به مواد مخدر، انحرافات جنسی، بزهکاری خصوصاً سرقت و دزدی، خودکشی، مهاجرت، بی‌خانمانی، فقر، بیکاری، طلاق، قانون‌گریزی و جرائم فضای مجازی. اما پاره‌ای از این آسیبها دروویت نامه مورد اشاره قرار گرفته است که به آنها می‌پردازیم:

۱- اعتیاد به مواد مخدر و محرک

مواد مخدر به همراه بحران‌های آب، هسته‌ای و محیط زیست در حال حاضر چهارمعضل جهانی را تشیل می‌دهند. در رابطه با اعتیاد باید به رفتارهای فرزندان خصوصاً دوستان آنها و برقراری ارتباط صمیمی با آنها توجه کرد. امام در رابطه با این آسیب اجتماعی می‌فرماید: «در زمان طاغوت آن همه شعرها و بذله‌گوئیا و مراکز فحشاء و قمار و مسکرات و مواد مخدر برای کشیدن نسل جوان به انحراف... تحمیل شد... [ولی] اسلام و حکومت اسلامی پدیده الهی است که با بکار بستن آن سعادت فرزندان خود را در دنیا و آخرت به بالا ترین وجه تأمین می‌کند و قدرت آن را دارد که قلم سرخ برستم‌گریها و چپاولگریها و فسادها و تجاوزها بکشد و انسانها را به کمال مطلوب خود برساند».

در این رابطه باید دید که وضعیت امروز جامعه ما چگونه است؟ امام موقعیت گذشته را ترسیم می‌کند و طبعاً علاقه مند است که در جمهوری اسلامی از این آسیبها نباشد. شعر و بذله‌گویی که ایشان بدان اشاره دارد هرگز به معنای نفی هنر شعرآئینی و متعهد و شادی در اسلام نیست چرا که آیین ما ادخال سرور در قلب مردم را حسنه می‌داند و خودایشان نیز اهل شعر و شاعری بودند. بلکه منظور پاره‌گویی چه در قالب شعر یا هر چیز دیگری است که باعث اهانت به دیگران باشد. مراکز عیاشی و فحشاء و قمار و مسکرات و یا مواد مخدر امروز بعنوان یک آسیب در خانواده‌ها و جامعه چه وضعیتی دارد؟ هر چند در حال حاضر این مراکز مانند قبل از انقلاب رسمیت ندارد و از پشتیبانی سازماندهی شده حکومتی برخوردار نیست اما وجود آنها را در اجتماع نمی‌توان منکر شد.

۲- قانون‌گریزی:

امام در وصیت نامه می‌فرماید: «از اموری که اصلاح و تصفیه و مراقبت از آن لازم است قوه اجراییه

است... چه بسا قانونی مترقی توسط مجلس مصوب می شود ولی به دست مجریان غیر صالح که می افتد آن رامسوخ می کنند».

به نظر شما مخاطب ایشان در قانون شکنی چه کسانی هستند؟ من؟ شما؟ یا همه جامعه؟ در حال حاضر قانون گریزی و بدتر از آن، افتضاح قانون ستیزی در جامعه را چگونه می توان توجیه کرد؟ در ادارات چطور؟ امروز مسئول نکبت هرج و مرج عبور و مرور در شهرها و نقض قوانین راهنمایی و رانندگی و پیامدهای این آسیب مرگبار کیست؟ آیا جزاین است که تک تک افراد جامعه دربروز این آسیب اجتماعی نقش دارند.

۳- طلاق و سستی بنیان خانواده:

امام، سستی بنیان خانواده را در شکل غریزدگی و بعنوان نمونه، نامگذاری فرزندان گوشزد می کند بنحوی که اگر کودکان نام غربی داشته باشند مفتخر و اگر نام خودی داشته باشند سربزیر باشند و در ادامه می فرماید «فیلمهای تلویزیون از فراورده های غرب یا شرق بود که طبقه جوان زن و مرد را از مسیر عادی زندگی [منحرف می کرد]

بسیاری از خانواده ها در شرایط فعلی سخت سست بنیادند و آمار طلاق افزایش یافته است. سخیف تر از آن اینکه مراسم جشن طلاق هم برگزار می کنند. خلاصه در چهاردهه ای که از انقلاب اسلامی گذشته است، مابآرمانهای امام چه کرده ایم؟ هرگز پیشرفتهای نظام اسلامی را در زمینه های نظامی، سیاسی، اقتصادی و... انکار نمی کنیم اما شوربختانه اعلام می کنیم که فقر فرهنگی و اجتماعی در تار و پود همه ما ریشه دوانیده است. فقر آن است که رهبر فقیدت معیارهای انتخاب درست را بیان کند و تو رای خویش را به وعده ای غذا یا وعیدی از قولهای پوچ بفروشی. فقر آن است که در زیر پای اتومبیلی آخرین سیستم و در زیر دست انبوهی از ارز و طلا با شد اما دندانی سالم در دهان نداشته باشی. فقر آن است که به علت فقدان سواد رسانه ای هر چیزی را در فضای مجازی منتشر کنی. فقر آن است که حسرت صنعت و تکنولوژی غرب و شرق را در سر پیروانی اما برای گرفتن نمره قبولی معلم و استاد را به ستوه آوری. فقر آن است که برای آلودگی هوا زمین و زمان را دشنام دهی ولی برای رفتن به محل کار به فاصله ای اندک تا خانه از اتومبیل به صورت تک سرنشین استفاده کنی. فقر آن است که بیکاری را لعنت کنی ولی حاضر نباشی کالای ایرانی بخری تا کارگر و وطنت بیکار نشود و فقر آن است که خمینی و وصیت های او را نشناسی.

۴- فحشاء و انحرافات جنسی:

امام خمینی، انحرافات جنسی و فحشاء را آسبایی جدی و فراگیر برای جامعه می‌داند که متأسفانه برخی آن را نوعی پیشرفت و مدنیت می‌پندارند و نسبت به کسانی که بدان بی‌توجه اندبه دیده تحقیر می‌نگرند. ایشان می‌گوید: "اگر مراد از تجدد و تمدن به آن معنی است که بعضی روشنفکران حرفه‌ای می‌گویند که آزادی در تمام منکرات و فحشاء حتی همجنس‌بازی و ازاین قبیل، تمام ادیان آسمانی و دانشمندان و عقلا با آن مخالفند گرچه غرب و شرق زدگان به تقلید کورکورانه آن را ترویج می‌کنند... فراهم آوردن مراکز فحشاء و عشرتکده‌ها و دهها ازاین مصائب حساب شده برای عقب‌نگهداشتن کشورهاست."

۵- فقر

امام صادق (ع) به عنوان معمار فقه تشیع می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ الْجَمَالَ وَالتَّجَمُّلَ وَيَبْغُضُ الْبُؤْسَ وَالتَّبَاؤُسَ». یعنی خداوند زیبایی و تجمل را دوست دارد و از فقر و فقرنمایی بیزار است. (کلینی، الکافی، ۴۰۷، اقمری، ۶، ص ۴۴۰).

فقر را شاید بتوان مهمترین آسیب اجتماعی نامید زیرا می‌تواند منشاء بسیاری از ناهنجاریها و مصائب دیگر نظیر سرقت و دزدی، بی‌خانمانی، طلاق، مهاجرت از روستا به شهر و امثال آن باشد. ایشان می‌نویسد: "به همه در کوشش برای رفاه طبقات محروم وصیت می‌کنم که خیر دنیا و آخرت شماها رسیدگی به حال محرومان جامعه است که در طول تاریخ ستمشاهی و خان‌خانی در رنج و زحمت بوده اند و چه نیکوست که طبقات تمکن در بطور داوطلب برای زاغه و چپر نشینان، مسکن و رفاه تهیه کنند و مطمئن باشند که خیر دنیا و آخرت در آن است و از انصاف به دور است که یکی بی‌خانمان و یکی دارای آپارتمانها باشد.."

توصیه‌های فقهی برای مقابله با آسیبهای اجتماعی

۱- از منظر فقه اسلامی هرگونه عملی که موجب آسیب به روح و روان فرد و جامعه شود حرام است و انسان نباید بادرست خود، خویشتن را به هلاکت بیافکند. قرآن می‌فرماید: «لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ». یعنی خود را بادرست خود به هلاکت نیافکنید. (بقره: ۱۹۵). عقل بشری نیز هرگونه عملی را که مضر تشخیص می‌دهد، نفی می‌کند و حتی اگر مضر نباشد ولی فایده‌ای هم ندارد آن را بر نمی‌تابد و لذا اعتیاد به مواد مخدر و محرک را می‌توان در زمره همین موارد به حساب آورد. همچنین قاعده فقهی «الوقوف عند الشبهة خير من الاقتحام فی الهلكة». خودداری کردن از کار شبهه‌ناک بهتر است از افتادن در دام هلاکت» گویای پرهیز از کارهای خطرناکی چون اعتیاد است. (مصطفوی، ۱۳۹۳، ص ۳۱۲)

۲- موضوع اهمیت قانون در فقه اسلامی جایگاه ویژه ای دارد بطوریکه مترادف آن که واژه قاعده می باشد، بارها و بارها مورد استفاده قرار می گیرد. مبحث قواعد فقهیه از مباحث مهم و کاربردی در فقه می باشد و جایگاه ویژه ای در حقوق اسلامی دارد. «قاعده در اصطلاح فقهی عبارت است از اصل کلی که با ادله شرعی ثابت شده و بر مصادیق متعدد انطباق دارد.» (مصطفوی. همان: ص ۹). در قرآن کریم و در آیه ۲۵ سوره حدید به خوبی به مسأله قانون و نقش آن اشاره شده است. می فرماید که ما پیامبران را برای اقامه قسط و عدالت فرستادیم و به آنها ابزارهای لازم از جمله قانون (میزان) را عطا کردیم. بطور کلی می توان گفت که اسلام دینی قانون محور است که شالوده آن قوانین تشریعی و تکوینی و سستهای حاکم بر جهان است و گزافه نیست اگر که قرآن را کتاب قانون بنامیم و دین را سلسله قوانینی آسمانی بدانیم که فقه و وظیفه معرفی و تبویب و کاربردی نمودن آنها را به عهده دارد.

۳- خانواده، همزاد بشر است زیرا از وقتی که آدم خلق شد، مسأله ادامه نسل و وجود زوج در کنار او نیز در دستور کار قرار گرفت. انسان چون مدنی بالطبع است به شکل فطری گرایش به تشکیل خانواده دارد و لذا هیچ جامعه ای رانمی بینیم که اساس خانواده در آن نادیده گرفته شده باشد. اهمیت خانواده در اسلام نیز به حدی است که شمارش آیات و روایات و سفارشهای فقها در این رابطه مشکل است. اما مهمترین و مشهورترین آیه قرآن در این رابطه آیه ۲۱ سوره روم است که وجود همسران را کنار هم، مایه آرامش (لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا) می داند. در فقه اسلامی نیز و بر اساس تقسیم بندی مرحوم محقق حلی در آغاز کتاب شرایع از ۵۲ کتاب (باب) فقهی، دو مورد با عنوان کتاب النکاح و کتاب الطلاق به این امر اختصاص دارد. همچنین در بین قواعد فقهیه، قاعده های: ذکاؤه الجنین ذکاؤه، قاعده الفراش و قاعده مَنْ يَحْرِمُ مِنَ الرِّضَاعِ مَا يَحْرِمُ مِنَ النِّسْبِ، به مسائل زناشویی دلالت دارند. در اسلام به همان نسبت که تشکیل خانواده مورد تاکید قرار گرفته است، با عواملی که این نهاد را تهدید می کنند مبارزه شده است. از جمله فحشاء و منکرات و تماشای فیلمها و تصاویر مستهجن به واسطه جاذبه ای که برای خانواده ها خصوصاً نسل جوان دارد.

طلاق یک پدیده اجتماعی است که عوامل متعددی در وقوع آن دخیل است از جمله این عوامل می توان به نداشتن تفاهم اخلاقی، عدم تمکین، بیکاری، مشکلات مالی و اقتصادی، اعتیاد و... نام برد. برای کاهش و پیشگیری از این آسیب اجتماعی، فقه اسلامی راهکارهایی پیش بینی کرده از قبیل پند و اندرز زن، قهر و جدا کردن رختخواب خود از همسر و ترک خانه از سوی شوهر که هر کدام به نوبه خود در محکم کردن پیوند خانوادگی تأثیر گذار است؛ همچنین در صورت ترس از اختلاف بین زن

و شوهر، حاکم شرع می‌تواند داورانی از خانواده زن و شوهر تعیین می‌کند تا میان آنان داوری کرده و کار را به آشتی و سازش یا جدایی و طلاق پایان دهند طلاق یک پدیده اجتماعی است که عوامل متعددی در وقوع آن دخیل است از جمله این عوامل می‌توان به نداشتن تفاهم اخلاقی، عدم تمکین، بیکاری، مشکلات مالی و اقتصادی، اعتیاد و... نام برد. برای کاهش و پیشگیری از این آسیب اجتماعی، فقه اسلامی راهکارهایی پیش‌بینی کرده از قبیل پند و اندرز زن، قهر و جدا کردن رختخواب خود از همسر و ترک خانه از سوی شوهر که هر کدام به‌نوبه خود در محکم کردن پیوند خانوادگی تأثیرگذار است؛ همچنین در صورت ترس از اختلاف بین زن و شوهر، حاکم شرع می‌تواند داورانی از خانواده زن و شوهر تعیین می‌کند تا میان آنان داوری کرده و کار را به آشتی و سازش یا جدایی و طلاق پایان دهند. (عدنان رحیم پور، ۱۳۹۶، ص ۲۱۹)

۴- در اسلام و جامعه اسلامی به مصداق آیه هفت سوره مؤمنون، هر رفتار جنسی که خارج از چارچوب ازدواج باشد، ناهنجاری جنسی است؛ زیرا آنچه طبیعت آدمی بر آن رغبت دارد، همانا بهداشت جنسی از طریق مدیریت رفتارهای جنسی است. امروزه از هم‌گسیختگی نهاد خانواده از مهم‌ترین عوامل بروز آسیب‌های اجتماعی در ایران به شمار می‌رود. به‌گونه‌ای که علاوه بر اینکه از هم‌گسیختگی نهاد خانواده رابه دنبال دارد، خود به‌عنوان یک آسیب اجتماعی بروز کرده است. آنچه پسندیده است همان رفتار جنسی مرد با زن در قالب ازدواج است و هر تمایل و رفتار جنسی که برای فرد یا دیگران مشکل آفرین باشد مردود است.

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَعْوَابِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ

و کسانی که پاکدامن اند، مگر در مورد همسرانشان یا کنیزانی که به دست آوردند که در این صورت، بر آنان نکوهشی نیست. پس هر که فراتر از این بجوید، آنان از حد درگذرانند. دین مبین اسلام هرگونه کامیابی جنسی، اعم از آمیزش و لذت بردن سمعی یا لمسی را ویژه همسران و غیر از آن را مایه گناه و آلودگی جامعه می‌داند. برهنگی زنان که پیامدهایی همچون آرایش و عشوه‌گری را به همراه دارد، جوانان را در یک حالت تحریک همیشگی قرار می‌دهد و سبب هیجانهای بیمارگونه عصبی و گاه سرچشمه امراض روحی می‌گردد. (مؤمنون: ۷)

۵- امام علی(ع) خطاب به یکی از فرزنداناش می‌فرماید: يَا بُنَيَّ، إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكَ الْفَقْرَ، فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنْهُ؛ فَإِنَّ الْفَقْرَ مَنْقَصَةٌ لِلدِّينِ، مَذْهَبَةٌ لِلْعَقْلِ، دَاعِيَةٌ لِلْمَقْتِ (نهج البلاغه: حکمت ۳۱۹)*

ای پسر من، بیم آن دارم که فقیر شوی، از فقر به خدا پناه ببر که مایه‌ی نقص دین و سرگردانی عقل و انگیزه دشمنی است.

مشکل فقر از مسائل بزرگ و ریشه‌دار در حیات بشری است و با وجود تلاش‌های گسترده از سوی دولت‌ها و نیز تلاش‌های بین‌المللی هنوز فقر و تنگدستی بیدامی‌کند و جمع بزرگی از انسان‌ها را در بر گرفته است. البته فقر تنها محدود به کشورهای جهان سوم نیست، بلکه عارضه‌ای است که گریبان‌گیر تمام کشورهای جهان است. به طور طبیعی در مبارزه با این پدیده باید دو راهکار در نظر گرفت: راهکارهایی که حالت مسکن و ضربتی دارند و به طور عمده بر رفع و محو آثار و عوارض فقر تأکید دارند و راهکارهایی که بر کارهای بلندمدت متکی هستند و به زمینه‌ها و علل پیدایش فقر توجه دارند.

توصیه کوتاه مدت: از آنجا که چهره فقر بسیار زشت، کریه و خشن است علاوه بر راهکارهای ساختاری و بنیادین که درازمدت می‌باشند، باید از راهبردهای دفاعی نیز استفاده جست. فعالیت‌های ضربتی از قبیل کاهش بیکاری، اعطای وام، ساخت مسکن ارزان و حمایت‌های اجتماعی را باید در سر لوحه برنامه‌های دولت و دستگاه‌های دولتی قرار داد. این برنامه‌ها مقطعی و زودگذر می‌باشند و می‌توانند مقداری از شدت آلام و مصائب این طبقه را کم کنند.

توصیه دراز مدت: در این راهکار به طور کلی اصلاح ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشور، به منظور کنترل، کاهش و محو فقر اهمیت فراوانی دارند. ساختار اقتصادی ایران به نظر بسیاری از محققان، ساختاری بیمار و مستعد بروز فقر و گسترش آن است (صفوراصادقی، سایت دانشگاه علوم پزشکی شیراز، ۱۳۹۹/۴/۲۲).

اما از نظر فقه اسلامی، در چگونگی مواجهه با مشکل فقر و برون‌رفت از آن، ادیان الهی و مکاتب بشری هر کدام راه‌هایی فراوری بشر نهاده‌اند. اسلام نیز در مواجهه با این پدیده، سازوکارهایی را به رسمیت شناخته است. نگاهی به احکام فقهی بیانگر آن است که دو دسته احکام و مقررات برای محدود کردن و از بین بردن فقر وضع شده است: یک دسته احکام واجب و الزامی‌اند (مانند خمس و زکات) و دسته دوم، احکام ترجیحی و استحبایی هستند و شامل نهادهایی همچون انفاق، صدقه، وقف و قرض الحسنه می‌شوند. هدف بسیاری از قواعد ترجیحی فقه در زمره اهداف احکام الزامی آن است؛ پس توجه به احکام ترجیحی در کنار احکام الزامی می‌تواند تحقق هم‌زمان هدف شارع از تشریع این احکام را به دنبال داشته باشد. از این رو، به نظر می‌رسد استفاده از ظرفیت عظیم احکام ترجیحی فقهی

مرتبط با فقر و به‌فعلیت‌رساندن آنها، در کنار دیگر احکام واجب و الزامی، می‌تواند به ریشه‌کنی فقر بیانجامد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نگارنده معتقد است که امام خمینی (ره) در وصیت‌نامه سیاسی-الهی (نه شرعی و فقهی و حقوقی) خود سعی نموده اند که آنچه را لازمه حفظ و حرکت انقلاب است بیان نمایند. او در این رهگذر آنچنان غرق در بیان حقائق و گفتنی‌های ضروری به انسانهاست که هرگز خویشتن را اسیر قوالب نثر ادبی و زیبایی و تناسب فعل و فاعل نمی‌کند و برای بیان مضامین وصیت‌نامه به دنبال عبارات شیک و دلربا نمی‌گردد. به همین جهت است که دهها تحلیل‌گر، ازدل وصیت‌نامه نکات اخلاقی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، تربیتی و قرآنی فراوانی را استخراج کرده و مورد تحلیل و تدقیق قرار داده اند بدون اینکه خود امام به صورت مستقیم آنها را مطرح کرده باشد. موضوع آسیب‌های اجتماعی که حضرتش در فرازهایی از وصیت‌نامه به آن اشاره کرده اند نیز ابعاد گوناگونی دارد. از یک سو سایر پژوهشگران می‌توانند ابعاد دیگری از این آسیب‌ها را استخراج نموده و به تجزیه و تحلیل آنها بپردازند و از سوی دیگر هنرمندان و فیلم‌نامه‌نویسان در صدد خلق یک اثر هنری برآیند و به هرنحوی که می‌توانند ابعاد و مضامین وصیت‌نامه را در قالب هنر به جامعه عرضه کنند. سوژه‌هایی از قبیل: آسیب‌های اجتماعی، حفظ وحدت، دشمن‌شناسی، بحران هویت، تعلیم و تربیت و گروه‌های ضدانقلاب می‌توانند برای این منظور مورد استفاده قرار گیرند. نکته دیگر آن است که هر چند وصیت‌نامه امام در واحدهای درسی دانشگاهی جایی دارد اما اثری از آن در مواد درسی دانش‌آموزان دیده نمی‌شود. پیشنهاد می‌شود برخی از نکات وصیت‌نامه البته با شیوه‌ای جذاب در لابلای مطالب کتابها در دوره‌های تحصیلی به شکلی مفید و مختصر و متناسب با سن و سال دانش‌آموزان گنجانده شود.

فهرست منابع

۱- قرآن کریم

۲- نهج البلاغه امام علی (ع) ترجمه مصطفی زمانی، موسسه انتشارات رضوی، چاپ هشتم، تهران ۱۳۷۵.

۳- وصیت‌نامه سیاسی-الهی امام خمینی (ره)

۴- صحیفه منظوم (وصیت‌نامه امام خمینی در قالب شعر فارسی) کریم زاده، سیف‌الله، انتشارات دارالفکر، قم، ۱۳۸۸.

- ۵-، فقه سیاسی، عباسعلی عمید زنجانی، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۷،
- ۶-، الکافی، محمدبن یعقوب کلینی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ قمری، ج ۶،
- ۷- القواعد، مصطفوی محمدکاظم، مؤسسه النشر الاسلامی، قم، ۱۳۹۳،
- ۸- نشریه کوثر «شرح وقایع انقلاب اسلامی» جلد ۱، افزای از مقدمه
- ۹- شرحی بروصیتنامه امام خمینی، احمدآذری قمی، انتشارات دارالعلم، قم، ۱۳۷۲
- ۱۰- بررسی ابعاد تربیتی وصیت نامه امام خمینی، واعضی سیدکمال، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، دانشگاه امام صادق (ع) تهران، ۱۳۷۴
- ۱۱- «منشور ماندگار»، محمودلطیفی، مجله «نامه جامعه» شماره ۳۵، قم، ۱۳۸۶
- ۱۲- درنگی در وصیتنامه سیاسی- الهی امام خمینی با رویکردی آسیب شناسانه»، پرتال پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار، ۱۳۹۳
- ۱۳- لغت نامه دهخدا، ماده آسیب
- ۱۴- شرایع الاسلام، محقق حلی، نجم الدین جعفر بن حسن، انتشارات اسماعیلیون، قم، ۱۴۰۷ ه. ق.
- ۱۵- تفسیر نمونه، مکارم شیرازی، ناصر،، قم، ۱۳۷۳
- ۱۶- قواعد فقهیه، موسوی بجنوردی، سید محمد، نشر میعاد، تهران، ۱۳۷۲
- ۱۷- رحیم پور، عدنان، ۱۳۹۶، راهکارهای فقه اسلامی پیشگیری از وقوع آسیب اجتماعی طلاق، نشریه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی، شماره ۳۷
- ۱۸- روزنامه اطلاعات، مورخ ۱۳۹۷/۷/۱۲، ص ۹
- ۱۹- سایت دانشگاه علوم پزشکی شیراز، ۱۳۹۹/۴/۲۲